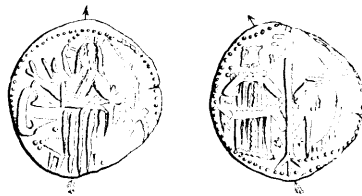

POSTANAK VIDINSKE DRŽAVE CARA SRACIMIRA

Neposredno pripovijedanje historijskih izvora ne daje dovoljno objašnjenja o postanku Vidinske države cara Sracimira, kratkotrajne države XIV stoljeća. Ali se može, međutim, bez teškoća ustanoviti da historiografska tvrdnja o odjeljivanju Vidina kao posljedice obiteljskih odnosa u bugarskoj carskoj porodici ne nalazi u izvorima nikakove osnove. Ova se je misao poprimala od Mavra Orbinia¹ u raznim oblicima, no tokom historiografskog rada počelo se je zaboravljati nesamo na njeno ishodište, već i na starije historiografske prethodnike. Prihvaćena od Konstantina Jirečeka² ušla je općeno u suvremenu historiografiju. Ipak, podaci izvorâ kojima se danas raspolaže omogućuju da se objasni pitanje postanka ove države.

Prema numizmatičkoj književnosti postoje dva slična srebrna novca s uobičajenim prikazima — na licu dva vladara gdje stoje, na naličju stojeći Isus —, te s velikim izvjesnim oznakama na naličju.

Janko Šafarik³ objelodanio je komad gdje se, po crtežu koji donosi, ispod Isusove desne ruke nalazi slovo **G**, dok se ispod ljevice razabira nešto nepotpun znak **M** (slika 1). Taj se komad po Šafarikovu podatku „od učeni ljudi za bugarski drži“, i Šafarik misli: slovo **G** „valjda znači Simeon ili Samoil“, ali nagađa da „bi se ovaj novac mogao držati i za srpski, valjda Stefana Nemanje“ budući da je opazio sličnost ovoga novca sa novcima koje je pripisivao, povodeći se za Luczenbacherom, Nemanjinu sinu Vkanu. Tada se je, po Šafarikovu podatku, taj komad nalazio u Pragu kod muzejskog čuvara Vaclava Hanke.

Slika 1. Prvi crtež kod Šafarika
(Гласникъ III, tab. IX, 101).

Nekoliko godina poslije javio se je Šafarik⁴ objelodanivši komad koji je, po crtežu što je priložio, iznio slovo **G** a znak **M** (slika 2). Tada je Šafarik nagađao :

¹ *Il regno de gli Slavi*, Pesaro 1601, str. 470 d.

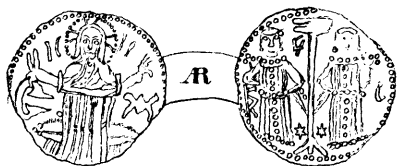
² *Geschichte der Bulgaren*, Prag 1876, str. 320 d.

³ *Описание свію досадъ познашы' сръбски' новаца*, Гласникъ Дружтва сръбске словесности

III (Београдъ 1851), str. 200 (mjesto 202! — погрешка се nastavlja) d., 248, 252 d., tabl. IX, 101.

⁴ *Додашакъ къ описанію стары сръбски новаца*, Гласникъ VIII (1856), str. 280 d., tabl. II, 7.

„G pokazuje valjda na ime carevo, a onda bi to lako mogao biti po našem mnjenju i sam car bugarski Samuil . . . jer za Svetoslava . . . čini nam se biti ceo izgled ovog novca prestar“. Znak ispod Isusove ljevice, koji ovdje čita Ж, ni tom prilikom nije objašnjavao. O provenijenciji ovoga komada J. Šafarik tada doslovno izjavljuje: „Original nalazi se u privatnim rukama u Zlatnom Pragu“.

Slika 2. Drugi crtež kod Šafarika (Гласникъ VIII, tab. II, 7). Po Šafariku drugi komad.

Samo radi potpunosti neka bude spomenut G. J. Rakovski⁵ koji s obzirom na taj Šafarikov drugi komad ove dvije oznake — slovo Ж i slovo G — tumači s rezervom: ili kao М i G, a tada bi to značilo Mokri (otac Samuilov!) Slavenima (car), ili, ako se pripisuje novac Svetoslavu, tada bi trebalo uzeti da je „slovo Ж“ sastavljeno od TP, što znači Terter, otac Svetoslavov.

Sime Ljubić⁶ je izrekao s obzirom na taj isti Šafarikov (drugi) komad, a o kome i zna samo po Šafariku, ovaj sud: „Po nas ono G . . . značilo bi Simeon, a ono М (ako li to nije vjerojatnije zlo urezano Ч kao na novciah Asjena I kojim je ovaj u tipu sasvim podoban) Mihailov ili Mihailović. Pripišemo li ga Samuilu, onda ovo М ne bi imalo tumača, a još manje ako je Ж“. U svemu bi se po Ljubiću ova Šafarikova „dva novca . . . prije caru Simeonu nego li ma komu drugomu bugarskomu ili srpskomu vladaru doznačiti imala“.

Jos. Brunšmid⁷ se je domišljao: U doba cara Ivana Aleksandra „spadaju i novci koji se pripisuju Simeonu Velikom . . . Možda su tobožnji Simeonovi novci prvi što ih je kovao Ivan Sračimir“. Iako Brunšmid ne obrazlaže svoje mišljenje, on je to osnivao nesumnjivo na zaključku Ljube Kovačevića o bugarskim novcima (koliko mu je bio poznat po izvještaju Lj[ube] J[ovanovića] o Kovačevićevu pristupnom predavanju na Velikoj školi⁸ i navlastito povodom slova G na samom novcu.⁹

Kad je Kovačević objelodanio svoje rezultate o bugarskim novcima¹⁰, bilo je dokazano da monogram Ж nije monogram za ime Asên, već za ime Aleksandar. Tada je Kovačević izjavio da se taj monogram „dobro raspoznaje na jednom od

⁵ *Нѣколко рѣчи о Асѣню Първomu . . . и . . . Асѣню Вшорому*, Бѣлградъ 1860, str. 103.

⁶ *Opis jugoslavenskih novaca*, Zagreb 1875, str. 3.

⁷ *Najstariji hrvatski novci*, Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva, N. s. VII 1903/4 (Zagreb 1903/4), nar. 2 na str. 182.

⁸ Дело I (Београд 1894), str. 648.

⁹ Kasnije je Brunšmid napustio nagađanje da je ovo Sracimirov novac što se razabira iz Brunšmidova pridjeljenja novaca koji su zastupani u Ljubićevu *Opisu*: to je zapisao Brunšmid na onom omotu tabla iz Ljubićeva *Opisa*

koji se nalazi u zagrebačkom Arheološko-historijskom narodnom muzeju (a čemu odgovara i Brunšmidovo inventiranje u muzejskoj zbirci). Na tom mjestu pripisuje Brunšmid Joanu Aleksandru novac tab. I 2—24, II 1—14, dakle i novac o kome se radi. Brunšmid je otstupio od svog nagađanja nesumnjivo pod utjecajem Kovačevićeve radnje o kojoj je odmah riječ.

¹⁰ *Прилозици југословенској нумизмашници, Најстарији бугарски новци*, Глас Српске кр. академије LXXVI (Београд 1908), str. 69—100.

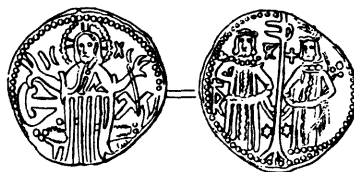
ovih novaca¹¹ pri čemu se je pozvao na sliku novca kod Ljubića (slika 3)¹², a to je novi crtež komada koji se je u Ljubićevo vrijeme nalazio kod Dobóczkoga u Pešti¹³, vrlo sličan prvom navedenom Šafarikovu crtežu.

Svakako je Kovačević ispravno svrstao novac s dva vladarska lika gdje se nalazi monogram bugarskog cara Ivana Aleksandra i monogram njegova sina i suvladara Mihaila, koji je također razriješio, u vrijeme Mihailova suvladarstva¹⁴. Međutim i novac o kome je govor pripisao je Kovačević Aleksandru i Mihailu što mu „potvrđuje monogram \mathfrak{X} “¹⁵, i naravno to, ali što na ovom mjestu izrijeком ne kazuje, da ovaj novac ima dva vladarska lika, i da su, srebrni novac s uobičajenim monogramima Aleksandra i Mihaila te novac koji se ispituje, međusobno sebi slični¹⁶.

Kovačević¹⁷ je natpis na naličju tumačio kao dvije mogućnosti. Prvo da je znak ispod Isusove lijeve ruke monogram „sastavljen od V i M onako kako je sastavljeno \mathfrak{X} od V i O “ — i čita skraćeni natpis: $\Gamma\text{ПACX M}\text{ИPOY}$. „Može biti da je ovo tumačenje dobro“ — kaže Kovačević, i domeće: „ali smo našli i drugo koje nam se više svidelo“. Ovo opet izvodi ovako: „Znajući da se na krstu oko Hristove glave stavljaju u trougao σ , ω i η , tj. \acute{o} $\acute{\omega}$ i da tome odgovara u srpskim i ruskim spomenicima glagolski pridev сѡи , a u srednjevekovnim bugarskim pored сѡи i сѡи , a videći da m u Šafarikovu opisu veoma liči na \mathfrak{X} , kojemu ne dostaje samo gornja crta — zaključili smo da na tim novcima ne stoji na desnoj strani m niti \mathfrak{X} već \mathfrak{X} , i da, po tome, slova c i \mathfrak{X} čine jednu reč: сѡи , koja se odnosi na Hrista i znači: sušti, onaj koji jest“.

Dok je prvo Kovačevićevo tumačenje neuvjerljivo ne samo radi osebjnosti pretpostavljene ligature nego i samoga pretpostavljenoga sadržaja natpisa, drugo je osnovano na nekoliko pretpostavaka pa je pusta spekulacija.

Vasil Zlatarski¹⁸ prihvaća Kovačevićev zaključak da je ovo novac cara Aleksandra i suvladara Mihaila, te polazi dalje, i u zagonetnom znaku, pozivajući se na oblik \mathfrak{X} , vidi monogram \mathfrak{M} za ime Mihail, koji se inače nalazi na licu novca

Slika 3. Crtež kod Ljubića (Opis, tab. I, 3) po komadu koji se je tada nalazio kod Dobóczkoga u Pešti. Po Ljubiću komad Dobóczkoga istovetan je s komadom koji se je nalazio kod Hanke, a to je Šafarikov prvi komad.

¹¹ isto, str. 97.

¹² Opis, tabl. I, 3 — up. Kovačević, nav. dj., nap. 1 na str. 97.

¹³ Ljubić, nav. dj., str. 3.

¹⁴ nakon prethodnog izvoda zaključak na str. 95 nav. djela.

¹⁵ isto, str. 96 d.

¹⁶ Osim prirode same stvari ovo Kovačevićevo mišljenje potvrđuju i njegove riječi: „Mnogo nam je teže bilo protumačiti na ovim novcima

sigle \mathfrak{G} i \mathfrak{M} , zbog kojih je Ljubić i dao ove novce caru Simeonu, i ako se oni tipom ne razlikuju od novaca koje je dao Asenu I“ (isto, str. 97). Novac po Ljubićevu određenju pripisivan Asenu I je novac Aleksandra i Mihaila.

¹⁷ isto, str. 97.

¹⁸ *Къмъ въпроса за най-стариятъ български монети*, Извѣстия на Българското археологическо дружество I (София 1910), str. 40.

što ga je Kovačević pripisao Aleksandru i Mihailu. Na tu je misao, može se razabrati, potaklo Zlatarskoga to, što je taj novac, iako s dva vladalačka lika, imao objašnjen samo monogram cara Aleksandra. Kako su novci ovog oblička vrlo rijetki, dosljedno kovani u ograničenom broju — Zlatarski tako izvodi — novac je kovan

Slika 4. Komad koji se nalazi u Mađarskom historijskom muzeju u Budimpešti (Po sadrenu otisku).

u čast nekoga važnog događaja, Mihailove smrti, i za njegovu uspomenu što je izraženo u dva slova **Г** i **М**, tj. **Г**ыноу **М**ихаилъ, koja su postavljena na ono mjesto gdje u drugih Aleksandrovih novaca stoji ime (monogram) i naslov cara u znak osobita poštovanja. Tu je Zlatarski pošao, nema sumnje, od Kovačevićeve misli: „moglo bi se izvesti da je Aleksandar kovao ovake novce“ — tj. sa dva vladarska lika — „i posle smrti Mihailove“¹⁹.

Ali i mišljenje Zlatarskoga je spekulativno, pa to tumačenje ima tek vrijednost objašnjenja od nužde. I Nik. Mušmov²⁰, premda i on taj novac pripisuje Aleksandru i Mihailu, sudi da u svakom slučaju pitanje oznaka nije konačno riješeno. Uistinu sva ta tumačenja nijesu dovoljno konkretna, jer čine osnovnu griješku da znak ispod Isusove ljevice nije bio prethodno epigrafski riješen.

U Mađarskom historijskom muzeju u Budimpešti nalazi se komad koji je negda bio kod Dobóczkoga u Pešti. To dovoljno dokazuje bliže poređenje između (sadrenog otiska) muzejskoga komada (slika 4) i crteža (premda mjestimično pogrešna) onoga komada koji je Ljubić²¹ poznao iz zbirke ovoga sabirača (slika 3).²²

¹⁹ Kovačević to zaključuje na osnovi toga „što su u dvema ostavama bugarskih i rumunskih novaca nađeni novci samo s dva [tj. lika] vladara“ (Kovačević, nav. dj., nap. na str. 96). — Ovo nagadanje nije imalo stvarne osnove u sadržaju dvaju nalaza na koje pomišlja. Resavski nalaz sadržavao je od bugarskog novca „preko 300 novaca cara Sracimira i samo jedan primerak koji, prema klasifikaciji Ljubića, pripada Asenu I“ (Kovačević, nav. dj., str. 90. — Također up. Kovačević, *O našinsu na najstarijim vlaškim novcima*, Starinar, N. p. II, Beograd 1908, str. 51). Kako pokazuje brojčani omjer Sracimirova i ovoga jedinoga, u stvari, Aleksandar-Mihailova novca, ne može se još nikako iz te činjenice što nalaz nije sadržavao novac samoga Aleksandra isključivati kovanje novca cara Aleksandra (samoga) nakon kovanja Aleksandar-Mihailova novca. Što u prahovskom nalazu, koji je sadržavao od bugarskog novca Aleksandar-Mihailov i Sracimirov novac, nije također bilo Aleksandrova novca, ne mora imati, pogotovu kao manjem nalazu, značenja, kad uopće, kako je iz numi-

zmatičke prakse poznato, omjer Aleksandar-Mihailova naprama Aleksandrovu novcu ide znatno u korist prvoga (o pridjeljenju prahovskog nalaza up. Kovačević, *O našinsu*, str. 49 d.; isti, *Прилозици*, str. 90).

²⁰ *Монетиштв и печатиштв на българскиштв царе*, София 1924, str. 112.

²¹ *Opis*, str. 3, tab. I, 3.

²² U budimpeštanskom muzeju nema podataka od koga je i kad je taj komad prispio u muzej. Kako je budimpešt. muzej pribavljao novac zbirke Ig. Dobóczkoga jamačno je taj komad izravno iz te zbirke prispio u muzej. Kad je to tako onda bi, prema podatku budimpeštanskog muzeja, taj novac prispio u muzej god. 1879: „Dennoch fand ich im Jahre 1879. unter der Nummer 59. eine grössere Zahl bulgarischer Münzen und insofern dassjenige Stück wirklich von Dobóczky in unsere Sammlung geraten ist, muss es unter diesen eingeführt sein“. (Dopisi Mađzar. historij. muzeja od 1 IV i 11 VII 1935 na upite uprave zagrebačkog Arh.-hist. muzeja u arhivu zagreb. muzeja.)

Taj je komad Ljubić identificirao s prvim Šafarikovim komadom. Naprotiv Mušmov²³, značajno, ovaj sada muzejski komad identificira, kako se vidi po njegovu crtežu (slika 5), s komadom koji je nepoznat Ljubiću, a to je drugi Šafarikov komad. Za komad koji je Mušmovu nepoznat, a ima znak \mathfrak{M} , veli on da je bio kod V. Hanke, ali se kod toga poziva na mjesto u Šafarika gdje je govor o drugom Šafarikovu komadu. Radi se dakle o nekoj zabuni Mušmova. Dobar sadreni otisak budimpeštanskog komada pokazao je piscu da znak ispod Isusove ljevice, prema osvjetljenju i položaju, daje izgled ili \mathfrak{M} ili \mathfrak{X} . To upućuje da je kod Mušmova nastala zabuna povodom toga što je vidio znak \mathfrak{X} , dok je Ljubić na istom komadu razabirao \mathfrak{M} . Kako Mušmovu, očito, nijesu bile neposredno poznate obje ove Šafarikove radnje, on je ispravljao Ljubića prema onom utisku kakav mu je dao budimpeštanski komad, i tako se je stavio u suprotnost nesamo s Ljubićem već i sa Šafarikom. U toj je zbirci Mušmova zastalno zavodio i crtež komada tada u zbirci Dobóczkoga kakav je kod Ljubića, gdje je u crtanju nedovoljnom pažnjom ispušten donji rub odjeće jednog vladarskog lika premda je na samom komadu posve jasan, — pa zatim to da Ljubić najprije govori o drugom Šafarikovu komadu, a tek poslije o prvom.

Slika 5. Crtež kod Mušmova (Монетиѣ, str. 112, br. 104) po komadu budimpeštanskog muzeja. Po Mušmovu Ljubić je taj komad vidio kod Dobóczkoga, crtež priličniji crtežu Šafarikova drugog komada.

Ali potanje upoređivanje ovog (sadrenog otiska) budimpeštanskog komada (slika 4) sa jednim i drugim Šafarikovim crtežem (slika 1 i 2), te sa jednim Ljubićevim²⁴ (slika 3) i jednim Mušmovljevim²⁵ crtežem (slika 5) pokazuje da se tu u stvari radi o istom komadu. Šafarik je pogriješio da je jedan te isti komad dvaput objelodanio, kao dva primjerka novca, pa je time poveo za sobom i kasnije radnike. Prvi je Šafarikov crtež originalu doduše bliži u ispravnosti nego što je drugi, ali po značajnim pojedinostima nema nikakove sumnje da se radi o istome predlošku.

Skraćenica na licu novca koju je Kovačević²⁶ pročitao po Ljubićevu crtežu kao skraćeni monogram za ime Aleksandar ispravna je i po izgledu i po nužnom tumačenju. Ogleda li se pak potanko i savjesno znak na naličju ispod Isusove ljevice nesumnjivo se razabira da je oblik \mathfrak{M} ispravan, a izgled \mathfrak{X} da je tek privid. To je sada pouzdana epigrafska osnova. Taj je znak \mathfrak{M} , dakako, izvjesna ligatura. Bjelodano je da je u ligaturi zastupano slovo \mathfrak{M} . Ali apstrahira li se u ligaturi desni donji krak dobiva se znak \mathfrak{N} ili, pravilno položeno, \mathfrak{C} , a to je slovo \mathfrak{C} u negativnu obliku. Nema druge mogućnosti od koje bi se ligatura mogla sastojati, a nega-

²³ Монетиѣ, str. 112, br. 104.

²⁴ Opis, tab. I, 3; — tab. I, 2 je preris po crtežu Šafarika, Гласникъ VIII, tab. II, 7.

²⁵ Монетиѣ, str. 112, br. 104 (loš s krupnijim pogreškama!); — br. 105 na i. str. je preris po crtežu Ljubića, tab. I, 3.

²⁶ Прилози, str. 97.

tivan oblik slova ili monograma, kako je poznato, nije nikakova novost niti na bugarskom novcu. Natpis na naličju novca sastoji se dakle od jednoga zasebnog slova i ligature dvaju slova, svega: **G—II—M**. Ta slova odaju ime drugoga vladara čiji je lik prikazan na novcu, jer ona davaju izvjesno ime: **G(ρΔ)II(η)M(ηρξ)**.

Ovaj srebrnik s imenima i likovima Aleksandra i Sracimira je zajednički novac, i nikako nije, kako bi se moglo pomišljati na osnovi historiografskoga stanja, Sracimirov vidinski novac koji da bi odavao vazalski odnos Sracimira prema svom ocu, bugarskom (trnovskom) caru Aleksandru. To se na novcu ne bi nikako na ovakav način ogledalo. Ovaj novac, sličan novcu cara Aleksandra i suvladara Mihaila, dokazuje da je Sracimir bio očevar suvladar.

To je nov historijski podatak koji treba, dakako, dovesti u vezu s ostalim izvorima.

Ivan Küköllöski, kako to svjedoči Ivan Thuróczy, daje ovaj izvještaj: „Post haec (tj. vojnoga pohoda u Bosnu) regnum Bulgariae, sacrae coronae Hungariae subiectum, (kralj Ludovik) cum magna potentia intrauit; et Bodon ciuitatem capiens, regnum sibi subiugauit: principem ipsius, nomine Strachmerum, qui se imperatorem Bulgariae nominabat, capiens, et in Hungariam transmittens, per aliqua tempora in castro episcopatus Zagrabiensis, Gomnech vocato, sub custodia decenter et honeste conseruatum, in Budonium, ad regendum ipsum regnum, sub nomine et titulo suae maiestatis, sub certis pactis et seruitiis, cum gaudio remisit. Sicut tandem etiam idem princeps, fidelitatem et obedientiam repromissam, suae maiestati obseruauit.“²⁷

Izvor, kakav predleži, daje utisak da ima tu osnovnu pogrešku što po njemu kao da izlazi da govori o podvrgnuću cijele Bugarske po ugarskom kralju Ludoviku. Isto tako čini se da je jednostran u izvješćivanju o bugarskoj vojni koju je Ludovik poveo god. 1365²⁸, jer govori samo o caru Sracimiru, a šuti o vladanju cara Aleksandra koji je svakako još živ u travnju 1367 kad je o njemu poimence govor u pismu bugarskog bana Petra ugarskoj kraljici od 15 travnja 1367²⁹.

Aleksandar - Sracimirov novac pouzdano zajamčuje Sracimirovo suvladarstvo, ali taj novac dakako ne daje, sam po sebi, podatak o vremenu toga suvladarstva. Međutim daljni izvor, pjesnik Petar Suchenwirt, tu stvar razjašnjuje i daje dokaz, sa svom pouzdanošću, da Sracimir upravo u vrijeme svoga pada u Ludovikovo zarobljeništvo (1365) nije bio samosvojan vladar kad kaziva da se „dez chüniges sun ergab — In Pülgrey“³⁰. Ne može se pomišljati da bi se taj podatak na ikoga drugoga odnosio nego na Sracimira, jer se mora dovesti u vezu sa Ivanom Kü-

²⁷ *Chronica Hungarorum* III, 34, izd. Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum* I, Vindobonae 1746, str. 191.

²⁸ Za datiranje up. A. Huber, *Ludwig I. von Ungarn und die ungarischen Vasallenländer*, *Archiv für österreichische Geschichte* LXVI (Wien 1885), str. 30 (također i prethodna književnost).

²⁹ Thallóczy L., *Oklevelek a magyar-bulgár összeköttetések történetéhez 1360—1369*, *Történelmi Társulat* 1898 (Budapest 1898), str. 363.

³⁰ A. Primisser, *Peter Suchenwirt's Werke*, Wien 1827, str. 53.

köllöskim. Budući da se o Sracimiru zna tek kao sinu vladara („kralja“), on još nije nikako samosvojan vladar. Ali je Sracimir nesumnjivo imao naslov cara kao svojedobno njegov stariji brat, Aleksandrov sin i suvladar Mihail⁸¹. Madžarski izvor posmatra u skrajnosti Sracimirov carski naslov i njegovu (premda suvladarsku) vladu, njemački izvor pregledao je Sracimirovo suvladarstvo. Svi ovi izvori, Aleksandar-Sracimirov novac i pismeni izvori, u međusobnoj vezi daju zaključak da je Sracimir bio u vrijeme pada u zarobljeništvo Aleksandrov suvladar, s uobičajenim carskim naslovom, a prema tome i očev nasljednik.

Budući da je s jedne strane Vidinski zbornik bio napisan, po vlastitom svjedočanstvu, godine 6868, tj. od 1 IX 1359 do 31 VIII 1360, u Vidinu u vrijeme „autokratora Joana Sracimira, cara Bugara i Grka“⁸², a da je s druge strane Sracimir bio zarobljen god. 1365 u vojni u kojoj je Ludovik osvojio Vidin i vidinsku krajinu, to ova dva podatka, koja se odnose na otprilike petgodišnji razmak vremena, očito treba dovesti u vezu koja daje zaključak: da je suvladar Sracimir stolovao u Vidinu i upravljao vidinskom krajinom. Samo tada ako li se dopusti da je Sracimirova vlada vrlo samostalna, tj. da nad vidinskim područjem upravlja Sracimir bez sudjelovanja cara oca, to se može razumjeti da u Vidinu pisani zbornik govori samo o caru Sracimiru a ne spominje Aleksandra. I posmatra li se podatak Ivana Küköllöskog sa toga rezultata, da je Sracimirovo vladanje u Vidinu teritorijalno zasebno od Aleksandrova, to „regnum Bulgariae, sacrae coronae Hungariae subiectum“, kako se izražava pisac, očito ne znači sveukupnu (Aleksandrovu) Bugarsku, već samo vidinsko područje, pa je samo dosljedno kad se ne spominje car Aleksandar. Jedino se na taj način može razumjeti, inače neshvatljiv podatak izvora, da kralj Ludovik „regnum (Bulgariae) sibi subiugavit“ kad je takova pogreška da bi kralj podložio cijelu Aleksandrovu Bugarsku, u pisca suvremenika, koji je pače bio tajnik samoga ovoga kralja, isključena. Tako postaju izvori posvema razumljivi. Središnja točka je Aleksandar-Sracimirov novac koji jasno odaje državno-pravni odnos Aleksandra i Sracimira: da je Sracimir, sa svojom vladom nad vidinskom krajinom, suvladar, a ne — niti samosvojan vidinski vladar, niti tamošnji vazal svom ocu caru Aleksandru.

Utvrdivši tako Sracimirovo suvladarstvo mora otpasti misao o Vidinskoj državi prije Sracimirova zarobljenja. A za samu hronologiju novca dosljedno izlazi da se sada utvrđeni Aleksandar-Sracimirov novac mora datirati prije Sracimirova zarobljenja, a Sracimirov novac⁸³ treba datirati tek od vremena Sracimirova povratka.

⁸¹ Za carski naslov Mihaila up. Const. Jireček, *Zur Würdigung der neuentdeckten bulgar. Chronik*, Archiv für slavische Philologie XIV (Berlin 1892), str. 261.

⁸² J. Martinov, *Récit sur les Lieux Saints de Jérusalem*, Archives de l'Orient latin II (Paris 1884), str. 389.

⁸³ tj. novac samo sa likom i natpisom cara Sracimira; — up. materijal kod Mušmova, nav. dj., str. 135 i d.

Po datiranju nekoliko mađarskih dokumenata koji dopunjuju podatak Ivana Küköllöskog o Sracimirovu povratku³⁴, Sracimir dobiva Vidin i krajinu kao Ludovikov vazal u drugoj polovini 1369 godine. Da li je u ono doba car Aleksandar živ? Bugarska kronika stavlja Aleksandrovu smrt i, neposredno s tim u vezi, Šišmanov nastup na prijesto prije Maričke bitke: „Прѣжде же оубо разбоа сего оумрѣтъ Александръ царъ тръновскы възлѣтъ . . . сво . . . мѣсца февруаріа . . . и възведе на царство Шишманъ царъ, сынъ Александровъ“³⁵. Taj podatak kronike o datumu smrti cara Aleksandra, 17. veljače 6870 = 1362, nije ispravan, i nije isključeno da je u pisanju ove godine nastala pogreška prepisivanjem tako da je četvrto slovo (= broj) ispalo, što je već Jireček³⁶ nagađao. Međutim iz tog teksta Bugarske kronike slijedi pouzdano samo to, da kronika stavlja Aleksandrovu smrt 17. (točnost prijepisa?) veljače izvjesne godine, a ovaj datum prethodi datumu Maričke bitke³⁷. Stoga razloga je mišljenje, koje je iznio Jireček³⁸, da kronika stavlja Aleksandrovu smrt 17. veljače „1371“ samo hipotetična zamisao. Ali, naravno, točno datiranje Aleksandrove smrti ne smije se a priori očekivati od Bugarske kronike ni uz pretpostavku poznavanja ispravna teksta datuma. Rumunjska kronika stavlja Aleksandrovu smrt i Šišmanov nastup približno u doba Maričke bitke³⁹, ali to ne znači da Rumunjska kronika tvrdi da se je to zbilo upravo u godini Maričke bitke. Pretjerano je Jirečekovo⁴⁰ mišljenje da Rumunjska kronika datira Aleksandrovu smrt upravo u godinu 1371.

Premda se ni u kom slučaju ne smije pomišljati da bi Sracimirov povratak u Vidin imao neposredne veze s Aleksandrovom smrću, jer o tom ni jedan izvor ništa ne zna, ipak bi trebalo znati, kolikogod o tom šute neposredni historijski izvori, da li je Sracimir bio povraćen u Vidin prije ili poslije Aleksandrove smrti. Samo opći položaj, u nedostatku izričitih historijskih izvora, može stvar objasniti. Da li bi se Ludovik, usprkos jamstvu i taoštvu, usudio povratiti Sracimira u Vidin, a da se nije prethodno Sracimirov brat Šišman popeo na trnovski prijesto? Kad bi u Trnovu još živio Aleksandar tada bi, po uvidu kojim se raspolaze, morala biti u mađarskim očima opasnost suviše velika da se vrati Sracimira, zakonita bugarskog nasljednika prijestolja, u Vidin, jer bi se Sracimir, u zgodan tren, mogao zdru-

³⁴ Pismo kralja Ludovika bugarskom banu Petru od 29. kolovoza 1369 (Thallóczy L., *Nagy Lajos és a bulgár bánság*, Századok XXXIV, Budapest 1900, str. 607), pismo kralja Ludovika bugarskom banu Benediktu od 19. rujna 1369 (isto, str. 608), pismo istoga kralja Benediktu, bugarskom banu, i njegovu bratu Petru od 25. rujna 1369 (Történelmi Tár 1898, str. 366 d.).

³⁵ Joan Bogdan, *Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichtschreibung*, Archiv für slavische Philologie XIII (Berlin 1891), str. 528.

³⁶ *Zur Würdigung*, str. 266.

³⁷ tekst: Bogdan, nav. dj., str. 528.

³⁸ *Geschichte der Serben* I, Gotha 1911, nap. 2 na str. 437 = *Историја Срба* I, Београд 1922, nap. 3 na str. 324.

³⁹ U ovoj kronici (B. Petriceicu-Hasdeu, *Cuvente den Bătrâni*, Limba română vorbită între 1550—1600, t. I, București 1878, str. 402) stoji na analognom mjestu teksta (transkribirano): „Atuncea muri Alexandru, domnul Trănovului, și-i fu în loc Șușman“ (= „Tada je umro Aleksandar, gospodar trnovski, i na njegovo je mjesto stupio Šușman“).

⁴⁰ *Geschichte der Bulgaren*, nap. 23 na str. 324.

žiti s ocem protiv Ludovika, ili u slučaju očeve smrti združiti Vidin i Trnovo te zanemariti vazalsku obvezu. Samo tada, ako doista u Trnovu već sjedi Šišman, smjelo se je s ugarske strane držati da će Sracimir ostati vjeran vazalskoj obvezi ugarskom kralju poradi opreke s bratom uzurpatorom koji je, stjecajem prilika, naslijedio oca. Stoga opći razlozi dovode do zaključka da je u vrijeme Sracimirova povratka Aleksandar mrtav i da u Trnovu stoluje Šišman. O razlozima koji su doveli do Sracimirova povratka ne može se suditi drugo, nego da je Ludovik povratio Sracimira u očekivanju da pomoću takova vazala može na najprikladniji način, posredno po Sracimirovu vazalstvu, održati Vidin i vidinsku krajinu, pošto se je malo prije pokazao opasan otpad stanovništva od ugarske vladavine⁴¹. Nesamo da je Sracimir negda kao suvladar upravljao ovom krajinom, već sada, u vrijeme Šišmanove vlade u Trnovskoj Bugarskoj, Sracimirovu vladavinu treba krasiti, za bugarski svijet, aureola zakonita Aleksandrova nasljednika.

Prema svim ovim zaključcima osnovni je tijek historijskog zbivanja tekao ovako: — *Prestolonasljednik, car Sracimir upravljao je kao suvladar svog oca bugarskog cara Aleksandra Vidinom i vidinskom krajinom, i bio je kao takav zarobljen od kralja Ludovika prigodom pada Vidina i krajine (1365) u ugarske ruke. U vrijeme Sracimirova zarobljeničtva umro je car Aleksandar, i naslijedio ga je mlađi sin Šišman. Teškoće u održanju zauzetog bugarskog teritorija pred carem Šišmanom poradi nepouzdanosti samoga naroda, ponukale su Ludovika da, u drugoj polovini 1369, povrati i ondje postavi Sracimira, zakonita Aleksandrova nasljednika, kao svog vazala.*

Tako je nastala Vidinska država cara Sracimira. I tek će se sada, kad je riješena problematika ovoga spleta događaja o postanku Sracimirove države, moći pravilno upotrebiti podaci izvora koji trebaju dati puniju sadržinu povijesti ovih događaja.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Entstehung des Widiner Staates des Zaren Stratzimir. Seit Maurus Orbini (1601) lebt der Gedanke fort, dass die Trennung Widins von Bulgarien des Zaren Joannes Alexander nur eine Folge der Familienverhältnisse in der herrschenden Familie gewesen sei. Die Quellenangaben, über die man heute verfügt, ermöglichen jedoch die Aufklärung der Entstehungsfrage des Widiner

⁴¹ Pismo Petra i Andrije Dubrovčana, vidinskih sudaca, Benediktu, bugarskom banu, od 15 (ne 8!) rujna 1368 (Történelmi Tár 1898, str. 365 d.) donosi navod: „si vultis, quod illud quid remanserit non perdat, festinetis venire, quia si tardabit, pro certo omnes recedent, et si cito venietis, spero in deo, quod omnia prospere ibunt, quia ab omnibus habeo nova, quod vos desiderant“, a pismo Petra, bugarskog bana, svom bratu, ovom istom Benediktu, bugarskom banu, od 17 listopada 1368 (Századok XXXIV, str. 605 d.) donosi: „fere omnes regnicole, videlicet

homines populares istius (tj. Bulgariae) regni, ad homines principis Tarnouiensis sunt conversi et eisdem associati“. — Budući da ban Petar u ovom drugom pismu traži vojnu pomoć „ut Ladislaus voyvoda Transalpinus si non plura, tamen dimittat tria vel quatuor sua banderia“, to dokazuje da su tek ovi bugarski odnosi odredili držanjem vlaščkoga vojvode Ladislava (Lajka) koji je zamalo odrekao vazalsku vjernost ugarskom kralju i oružjem mu se suprotivio (time se dopunjuje Huber, nav. dj., str. 32 i d.).

Staates Sratzimir im XIV. Jahrhundert. J. Šafarik veröffentlichte einmal (1851) die Silbermünze mit den rätselhaften Zeichen **GM** auf der Rückseite neben der Darstellung Jesu, und einige Jahre später (1856) eine solche Münze mit den Zeichen **GX**. Nach längerem Umherraten (J. Šafarik, Rakovski, Ljubić, Brunšmid) schrieb Lj. Kovačević (1908) auch diese Münzen dem bulgarischen Zaren Alexander und seinem Sohne und Mitherrscher Michail zu. Die Zeichen auf der Rückseite versuchte er entweder als **ГПАЗ МНОУ** oder als **СЖИ** nach dem griechischen $\delta \omega \nu$ zu erklären. V. Zlatarski vertrat (1910) die Meinung, dass die Zeichen **ГЫНОУ МНХАИЛ** zu lesen und die Münzen nach dem Tode Michails geprägt seien. Allen diesen Auslegungen fehlt die epigraphische Grundlage. Vergleicht man das Exemplar des Historischen Museums in Budapest, beziehungsweise seinen Gipsabdruck, mit den Zeichnungen der Münzen, sieht man, dass es sich eigentlich nur um ein einziges Stück handelt und Šafarik den Fehler begangen hat, dieselbe Münze zweimal zu veröffentlichen und so die späteren Arbeiter irrezuführen. Auf Grund des Gipsabdruckes dieses Stückes kann man behaupten, dass die Form des Zeichens **М** richtig, die Form **X** unrichtig ist. Man löst dieses Zeichen **М** als Ligatur zweier Buchstaben: das erste ist ein **М**, das zweite **С**, bzw. stehend **МС**, also die negative Form des Buchstabens C. Diese drei Buchstaben müssen zweifellos als Name des zweiten Herrschers, der auf der Münze dargestellt ist, gelesen werden: **Г(РА)Ц(И)М(НОУ)**. Diese Münze, welche die Monogramme des Zaren Alexander und Sratzimir enthält, zeigt, dass Alexanders Sohn Sratzimir des Vaters Mitherrscher war. Johannes von Küköllö erwähnt, in seiner Berichterstattung über den bulgarischen Feldzug des ungarischen Königs Ludwig (1365), nicht den Zaren Alexander, der im April 1367, nach einem Dokument, am Leben ist. Trotzdem er nur vom Imperator Sratzimir spricht, ist es gewiss, dass Sratzimir vor seiner Gefangennahme durch den König Ludwig kein selbstständiger Herrscher war, da Suchenwirt in seiner Notiz über Sratzimir's Gefangennahme ihn nur als Königssohn kennt. Es ist offenbar, dass Sratzimir als Mitherrscher den Zarentitel führte, wie ihn seinerzeit auch sein älterer Bruder Michail getragen hatte. Da der Widiner Codex 6868 = 1 IX 1359 — 31 VIII 1360 in Widin zur Zeit des Zaren Sratzimir geschrieben, und 1365 Sratzimir bei Ludwigs Widiner Feldzug gefangen wurde, muss man diese zwei Angaben in Zusammenhang bringen und folgern, dass Sratzimir in Widin und der Umgegend als Mitherrscher regierte. Daraus ergibt sich, dass man vom Widiner Staate nicht vor Sratzimir's Gefangennahme sprechen kann. In der zweiten Hälfte 1369 erhält Sratzimir als Ludwigs Vasall Widin und die Umgegend. Es ist die Frage, ob Zar Alexander zu dieser Zeit am Leben war. Die Angabe der Bulgarischen Chronik setzt den Tod Alexanders in den Februar 1362 — und unmittelbar damit in Verbindung Schischmans Thronbesteigung — und sagt, dass Alexanders Tod vor der Schlacht an der Maritza erfolgte. Das Datum 6870 = 1362 ist vielleicht schlecht überliefert, aber die Meinung, dass diese Chronik, wie auch die Rumänische Chronik, Alexanders Tod mit dem Jahre 1371 datiere, ist nur eine Kombination. Die allgemeine Lage, ohne Rücksicht auf die Angaben der Bulgarischen und der Rumänischen Chronik, spricht dafür, dass Alexander vor Sratzimir's Rückkehr starb. Erst nachdem Schischman den Thron von Trnowo bestiegen hatte, durfte man von ungarischer Seite annehmen, dass Sratzimir seiner Vasallenverpflichtung treu bleiben werde, wegen des Gegensatzes zu seinem Bruder dem Usurpator, der den Umständen zufolge, zur Zeit von Sratzimir's Gefangenschaft, des Vaters Nachfolger wurde. Man muss schliessen, dass Ludwig erwartete, durch die Vasallenschaft Sratzimir's, den die Aureole des gesetzmässigen Nachfolgers Alexanders zieren sollte, Widin und die Umgegend zu behalten, nachdem sich kurze Zeit vorher ein gefährlicher Abfall der Bevölkerung von der ungarischen Herrschaft gezeigt hatte. So entstand der Staat von Widin des Zaren Sratzimir.